

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju

ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ
KVALITETA OBRAZOVANJA U
SRBIJI - STANJE, IZAZOVI
I PERSPEKTIVE

Beograd, 2015.

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu | 2015

1838

ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ KVALITETA OBRAZOVANJA U SRBIJI –
STANJE, IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Aleksandra Pejatović

Urednici

Prof. dr Emina Hebib
Doc. dr Biljana Bodroški Spariosu
Doc. dr Aleksandra Ilić Rajković

Recenzenti

Prof. dr Šefika Alibabić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Nataša Matović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Milica Andevski, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Tehnički urednik

Irena Đaković

Priprema

Dosije studio, Beograd

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

200

ISBN

978-86-82019-91-6

Izdavanje ovog tematskog zbornika finansirano je sredstvima
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju

**ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ
KVALITETA OBRAZOVANJA
U SRBIJI – STANJE, IZAZOVI
I PERSPEKTIVE**

Beograd, 2015.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
-----------------	---

I Kvalitet predškolskog vaspitanja

Lidija Miškeljin

DIMENZIJA KVALITETA – DOSTUPNOST PREDŠKOLSKOG VASPITANJA ...	11
--	----

Nevena Mitranić

KVALITET VASPITANJA NA RANIM UZRASTIMA KROZ PERSPEKTIVU DRUŠTVENE PODRŠKE DEČJOJ IGRI: ANALIZA PRAKSE OBRAZOVNE POLITKE U SRBIJI.....	25
---	----

Dragana Pavlović Breneselović, Živka Krnjaja

ISTRAŽIVANJE KVALITETA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA U SRBIJI: ANALIZA OSNOVA PROGRAMA.....	39
---	----

II Kvalitet školskog

(osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog) obrazovanja

Slađana D. Anđelković, Zorica Stanisavljević Petrović, Maja Vračar

PERCEPCIJA ODELJENJSKIH STAREŠINA O OBLICIMA I SADRŽAJIMA RADA SA RODITELJIMA	55
---	----

Radovan Antonijević, Nataša Vujsić Živković

UNAPREĐIVANJE OBRAZOVNOG POSTIGNUĆA	67
---	----

Biljana Bodroški Spariosu

KRITERIJUMI I INDIKATORI KVALITETA DELATNOSTI UNIVERZITETA: U-MULTIRANK PRISTUP	79
---	----

Emina Hebib

EFEKTIVNO UPRAVLJANJE ŠKOLOM KAO PRETPOSTAVKA RAZVOJA KVALITETA ŠKOLSKOG OBRAZOVANJA	93
--	----

Lidija Radulović, Milica Mitrović

NASTAVNICI I NASTAVA U NAŠIM ŠKOLAMA – PERSPEKTIVA NASTAVNIKA.....	105
--	-----

Mirjana Senić Ružić

UPOTREBA INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA U OBRAZOVANJU – JEDAN OD MOGUĆIH ODGOVORA NA OBRAZOVNE POTREBE XXI VEKA	123
--	-----

III Kvalitet obrazovanja odraslih

Dubravka Mihajlović, Kristina Pekeč, Edisa Kecap

OBRAZOVANJE I KARIJERNI RAZVOJ ODRASLIH – ISTRAŽIVANJE KVALITETA	141
---	-----

Zorica Milošević, Snežana Medić

INTEGRISANA OBRAZOVNA PODRŠKA STARIJIMA: KA NOVOM KVALITETU OBRAZOVANJA STARIJIH	155
---	-----

OBRAZOVANJE I KARIJERNI RAZVOJ ODRASLIH – ISTRAŽIVANJE KVALITETA*

Dubravka Mihajlović, Kristina Pekeč, Edisa Kecap,
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Apstrakt

U ovom radu razmatra se kvalitet obrazovanja posmatran kao podrška karijernom razvoju odraslih. Osnova za razmatranje kvaliteta obrazovanja leži u rezultatima istraživanja sprovedenog sa ciljem ispitivanja „putanja“ obrazovanja i učenja i „putanja“ karijere, a primenom lifeline metoda. Analiziranjem putanja obrazovanja i putanja karijere, uočava se da postoje određene tačke ukrštanja ovih putanja, odnosno periodi kada je obrazovanje viđeno kao podrška karijernom razvoju, ali i određeni periodi koji su od strane ispitanika prepoznati kao jaz između obrazovanja i karijere. Periodi preklapanja obrazovanja i karijernog razvoja (gde je obrazovanje viđeno kao podrška karijernom razvoju), kao i periodi jaza između obrazovanja i karijernog razvoja, mogu se sagledati kao nosioci različitih podataka o kvalitetu obrazovanja. Analizom jaza između obrazovanja i karijere, uočava se mogućnost da taj jaz bude umanjen različitim obrazovnim intervencijama. Polemika o tome zašto ta mogućnost nije ostvarena, otvara nova značajna pitanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji.

Ključne reči: kvalitet obrazovanja odraslih, lifeline metod u naučnim istraživanjima, modaliteti odnosa obrazovanja i karijernog razvoja odraslih

Uvodna razmatranja

U današnjim uslovima, polako nestaje model tradicionalne karijere koji se najčešće odvija pravolinijski – obrazovanje, zapošljavanje, ostajanje na jednom radnom mestu, penzionisanje, a na njegovo mesto dolazi model fleksibilnih, dinamičnih, šire shvaćenih, bezgraničnih karijera u kojima se smenjuju obrazovanje, različiti poslovi, usavršavanje, preuzimanje drugih životnih uloga i uspostavljanje balansa sa profesionalnom ulogom. Obrazovanje unutar takvog mo-

* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji“ (br. 179060) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

dela preuzima novu ulogu i sada u manjoj meri predstavlja samo pripremu za karijeru koja će uslediti. Obrazovanje se sve češće dešava paralelno sa karijerom, preuzimajući pritom i ulogu u sticanju stručnih znanja i veština, ali i ulogu u izgradnji znanja i veština koje će pojedincima pomoći da upravljaju svojim karijernim tokovima. Te veštine se „uče u školi, pri izboru obrazovnog pravca (npr. stručno obrazovanje, visoko obrazovanje, dalje usavršavanje), u potrazi za prvim ili narednim poslom, pri uspostavljanju ravnoteže između posla i privatnog života, borbi za uključivanje u društvo, recimo u slučajevima odustajanja od obrazovanja ili nakon dugotrajne nezaposlenosti ili neaktivnosti“ (Evropska mreža politike celoživotnog vođenja, 2014:7). Opet, obrazovne aktivnosti su viđene kao značajan resurs podrške karijernom razvoju (OECD, 2001; OECD, 2003; OECD, 2004; ILO, 2006; CEDEFOP, 2008) i sada umnogome premašuju dimenziju pripreme za karijeru, a obuhvataju niz specifičnih situacija sa kojima se pojedinci susreću u okviru svojih karijera.

Autorke Pejatović i Orlović Lovren ovu vezu lepo ilustruju, ukazujući da je „uočljiva izuzetna kompleksnost aktivnosti obrazovanja odraslih, kao i koliko toga obrazovanjem i učenjem odraslih, i formalnim i neformalnim i informalnim, može da se čini u odnosu na radni i profesionalni život čoveka“ (Pejatović, Orlović Lovren, 2014: 35–36). U našem radu ćemo pokušati bliže da otkrijemo šta je to što obrazovanje trenutno radi (ili ne radi) u odnosu na radni i profesionalni život.

U tom smislu, fokusirali smo se na vezu između obrazovanja i karijernog razvoja odraslih. Posebno, fokus je na periodima tokom kojih dolazi do preklapanja linija obrazovanja i karijernog razvoja. To su ujedno i periodi kada je obrazovanje viđeno kao podrška karijernom razvoju. Ipak, uočeni su i periodi u kojima ispitanici izveštavaju o većem ili manjem jazu između obrazovanja i njihovog karijernog razvoja. Upravo ti periodi su od velikog značaja zato što ukazuju na mesta gde postoji potreba da se nešto u vezi sa obrazovanjem menja, često u pravcu unapređivanja nekih elemenata njegovog kvalitet

Lifeline metod u istraživanju obrazovanja odraslih

U istraživanjima koja se bave karijerama, odnosno karijernim i profesionalnim razvojem odraslih (i u kojima se pojedini kvaliteti obrazovanja istražuju direktno ili posredno) sve je više zastupljena upotreba različitih metoda koji bi trebalo istraživačima da pruže bogatiji i „živopisniji“ uvid u to kako se karijere ljudi danas odvijaju, šta je to što karijerni razvoj danas čini još složenijim i kako kroz različita istraživanja to možemo spoznati. Nama, koji smo ovoj problematici pristupili iz ugla onih koji su zainteresovani za to da otkriju gde je i kakvo je mesto obrazovanja, posebno obrazovanja odraslih, je bilo od značaja da jedan takav metod iskoristimo za istraživanje obrazovanja odraslih, ali i da ispitamo

da li se i na koji način ovim metodom istraživanja dolazi do pojedinih kvaliteta obrazovanja, posebno obrazovanja kao podrške karijernom razvoju odraslih.

Metod koji smo koristile je „lifeline“ metod istraživanja. Sam termin „lifeline“ ukazuje u nekom smislu i na njegovu namenu i najšire rečeno, on bi trebalo da obuhvati podatke sa „životne linije“ odnosno „karijerne linije“ naših ispitanika. Lifeline metod je metod koji se često koristi u različitim aktivnostima karijernog vođenja i savetovanja. To je metod u kom ispitanici svoje odgovore predstavljaju na grafikonu, a u prostoru sa strane dodatno objašnjavaju one tačke koje smatraju značajnim (Shimomura, 2011). Na primeru našeg istraživanja, ispitanici su zamoljeni da dodatno objasne vezu između obrazovanja i njihovog karijernog razvoja (posebno ona mesta gde dolazi do presecanja linija obrazovanja i karijere ili ona mesta gde je uočen veliki jaz između linija obrazovanja i karijere).

U literaturi se može pronaći nekoliko razloga za upotrebu ovog metoda. Često se navodi da sa njim možemo dobiti podatke za koje bismo često bili uskraćeni koristeći drugačije metode, tehnike ili instrumente istraživanja. Podaci dobijeni na ovaj način su „neposredniji“ i daju bolji vizuelni uvid i ispitanicima i istraživačima (Shimomura, 2011). Metod omogućava rangiranje koje naši ispitanici u nekom smislu sami konstruišu izradom svojih grafikona. Dalje, metod omogućava ispitanicima da unose različita subjektivna obeležja svojih putanja karijere i obrazovanja i da navode misli i osećanja koje imaju u vezi sa svojim karijernim, odnosno obrazovnim tokovima.

Konstrukcija našeg instrumenta je imala nekoliko izmena koje su nastale kroz pilot fazu istraživanja. Konačno, osnovna obeležja naše konačne verzije instrumenta su sledeća:

- 1) Prvi deo našeg instrumenta je činio grafikon. Grafikon se sastoji iz dve linije (horizontalne i vertikalne). Horizontalna linija je linija koja je određena godinama, a vertikalna linija je linija karijernog razvoja našeg ispitanika. Tačka u kojoj se ove dve linije seku je početna tačka (posmatrano i u odnosu na godine i u odnosu na karijerni razvoj). U tom smislu, izbegnute su unapred zadate vrednosti (plusevi i minusi koji bi karakterisali i unapred ubacili naše ispitanike u prostor uspona, odnosno padova u obrazovanju i karijernom razvoju. Ispitanici su na ovako konstruisanom grafikonu crtali dve linije – liniju obrazovanja i liniju karijere. Pored crtanja linija, ispitanici su imali zadatak da objasne svoje grafikone (u prostoru pored grafikona, a posebno pored svake ključne tačke karijere i obrazovanja) i da objasne šta pojedini elementi njihovog grafikona predstavljaju.
- 2) Drugi deo instrumenta se sastojao iz seta pitanja o lifeline metodu. Ovim je traženo od ispitanika da objasne i analiziraju svoje grafikone – da pogledaju grafikone koje su konstruisali i da pogledaju kako izgle-

daju njihove linije karijere i obrazovanja, da dodatno pojasne ona mesta gde vide da ima presecanja linija, odnosno gde dolazi do njihovog razilaženja i da nam daju svoje mišljenje o tome. Ovaj deo instrumenta smatramo veoma značajnim iz nekoliko razloga. Pre svega, to znači da se i ispitanici stavljaju u ulogu istraživača, ovoga puta u ulogu istraživača sopstvene karijere i sopstvenog obrazovanja. Ovim se približava približava istraživač i istraživanje ispitaniku. Konačno, to znači da ispitanici imaju i veći uvid u rezultate. Takođe, u ovom delu instrumenta od ispitanika smo tražili da sa nama podele svoje utiske o grafikonu i o ovakvom načinu istraživanja. Njihovi komentari predstavljaju značajne smernice za dalje unapređivanje primene lifeline metoda u istraživanju obrazovanja odraslih.

- 3) Treći deo upitnika se sastojao iz seta pitanja o bio-socijalnim karakteristikama naših ispitanika.

Lifeline metod je našao mnogo veću primenu u praksi karijernog vođenja i savetovanja i često se navodi da je njegova primena u naučnim okvirima još uvek nedovoljno istražena (Shimomura, 2011). U tom smislu, u ovom radu ćemo pokušati da ukažemo i na njegove mogućnosti, ali i na elemente koje bi trebalo izmeniti ukoliko se ovaj metod koristi za istraživanje obrazovanja i fenomena koji su u vezi s njim. Završni deo rada bavi se smernicama u vezi sa primenom lifeline metoda, a koje mogu doprineti unapređivanju kvaliteta istraživanja obrazovanja odraslih.

Metodološki okvir istraživanja

Naš istraživački cilj bio je da ispitamo vezu između obrazovanja i karijernog razvoja odraslih i da izdvojimo određene modalitete kojima je moguće prikazati i objasniti ovu vezu i pojedine njene aspekte. Kako bismo odgovorili na ovaj cilj istraživanja postavili smo nekoliko istraživačkih zadataka:

1. Identifikovanje ključnih perioda u razvoju karijere odraslih (prateći liniju karijere naših ispitanika);
2. Identifikovanje ključnih perioda u obrazovanju naših ispitanika (prateći liniju obrazovanja);
3. Identifikovanje ključnih perioda u kojima dolazi do preklapanja linija obrazovanja i linija karijere (periodi kada se obrazovanje posmatra kao podrška karijernom razvoju);
4. Identifikovanje ključnih perioda u kojima dolazi do jaza između linije obrazovanja i linije karijere (periodi kada izostaje obrazovanje kao podrška karijernom razvoju).

U našem istraživanju je učestvovalo 40 ispitanika. Njihova raspodela u odnosu na pol je skoro izjednačena (21 žena i 19 muškaraca). Naši ispitanici pripadaju različitim starosnim kategorijama. Najviše ispitanika pripada kategoriji starosti od 55 do 64 godine (14 ispitanika). Nju prati kategorija ispitanika starosti između 45 i 54 godina (11 ispitanika). Za njom sledi kategorija ispitanika starosti od 65 godina i više i njoj pripada ukupno 6 ispitanika, dok 5 pripada kategoriji ispitanika starosti od 35 do 44 godina. Konačno, samo jedan ispitanik pripada kategoriji od 18 do 24 godine. Može se videti da u uzorku dominiraju stariji ispitanici. Ovi ispitanici su birani kako bi se na odgovarajući način testirala i upotreba lifeline metoda. Njihove linije karijera vremenski duže traju i pretpostavka je da ćemo upravo kod njih biti u prilici da sagledamo šta nam od podataka lifeline metod pruža. Kada je reč o radnom statusu naših ispitanika, imali smo ukupno 25 zaposlenih, 9 nezaposlenih i 6 ispitanika koji su u penziji. Kada govorimo o nivou obrazovanja naših ispitanika, najviše je onih koji imaju završen fakultet ili neki postdiplomski nivo studija i njih je ukupno 20. Nešto manje je ispitanika sa završenom četvorogodišnjom srednjom školom (12), dok je ukupno 4 ispitanika koji imaju završenu srednju trogodišnju školu i isto toliko ispitanika koji imaju završenu višu školu. Istraživanje je realizovano u periodu od jula do septembra meseca 2015. godine. S obzirom na specifičnost samog instrumenta, istraživanje je podrazumevalo prisustvo istraživača.

Rezultati istraživanja

Rezultati našeg istraživanja se, kao nosioci podataka o kvalitetu obrazovanja, mogu posmatrati na nekoliko načina. Jedan od njih je praćenje samo linije obrazovanja naših ispitanika. Sa druge strane, možemo zasebno pratiti liniju karijere (a obrazovanje unutar nje, kao deo nečije karijere) i na taj način, grupisanjem rezultata možemo uočiti šta je to što je zajedničko u ključnim periodima u karijernom razvoju naših ispitanika i ispitati da li eventualno možemo govoriti o nekim pravilnostima u njihovom karijernom razvoju. Konačno, podaci sa ove dve linije se mogu ukrštati, a priroda njihove veze se može posmatrati kao nosilac određenih podataka o kvalitetu obrazovanja odraslih, posebno obrazovanja odraslih posmatranog kao podrška karijernom razvoju. Za potrebe ovog rada u obzir smo uzeli upravo poslednji set podataka (ukrštanje linija obrazovanja i linija karijere).

Modaliteti odnosa obrazovanja i karijernog razvoja odraslih

Posmatrajući i analizirajući grafikone naših ispitanika, uočavaju se tri modaliteta odnosa obrazovanja i karijernog razvoja odraslih:

Prvi modalitet se može nazvati paralelni put. U ovom modalitetu linija obrazovanja prati liniju karijere. Ukoliko pogledamo ovaj modalitet, karijerni putevi

su dinamični i karakteriše ih veći broj uspona i padova. Obrazovanje te uspone i padove prati (sa malim odstupanjima). Ovaj modalitet je najviše zastupljen kod naših ispitanika. Ono što se može okarakterisati kao dobro kod ovog modaliteta je to što je obrazovanje uglavnom prisutno tokom čitave karijere (ali sa prekidima). U periodima uspona, što su najčešće preuzimanja novih, boljih pozicija ili poslova, obrazovanje prati ove uspone i javlja se kao podrška tranzicionim periodima. To je i očekivano, s obzirom na to da se sa preuzimanjem novih poslova često traži ovladavanje novim znanjima i veštinama koje nova pozicija, odnosno posao zahteva. Ipak, glavnim nedostatkom ovog modaliteta se može smatrati činjenica da se u trenucima padova u karijeri (lošijih pozicija, ostajanja bez posla, pogoršanja uslova na poslu) „intenzitet“ obrazovanja smanjuje i ono se ne vidi kao instrument podrške karijernom razvoju odraslih. Tada se često primećuje odsustvo i formalnog i neformalnog obrazovanja. Ukoliko uđemo u analizu tih kritičnih tački, tački pada linija karijere, uočavamo da su to mesta u kojima bi obrazovanje moglo da pruži značajnu podršku daljem karijernom razvoju. Prva od kritičnih tački, a ujedno i najzastupljenija, je gubitak posla. Sličan slučaj je i u situacijama padova koji su zabeleženi kao „duže vreme bez posla“, tačnije dugoročna nezaposlenost.

Kada ovaj modalitet, modalitet paralelnog puta, posmatramo u odnosu na nivo obrazovanja naših ispitanika, uočava se da je intenzitet tih padova manji i da vremenski kraće traje kod ispitanika s višim nivoom obrazovanja (sedmi stepen stručne spreme). Možemo pretpostaviti da se ispitanici višeg nivoa obrazovanja brže zapošljavaju nakon gubitka posla i/ili da brže odgovaraju na različite zadatke tranzicionih perioda. U tom smislu, prvo važno pitanje je kako obrazovanje može da podrži ispitanike nižih nivoa obrazovanja (treći i četvrti stepen stručne spreme) tokom kritičnih perioda u karijeri? Naravno, pored obrazovanja koje se javlja kroz aktivnosti traženja posla i koje postoji kao systemska mera, mora se tragati za još nekim načinima kroz koje se obrazovanje može javiti kao jača, efikasnija i efektivnija intervencija usmerena na podršku karijernog razvoja odraslih. Periodi u kojima naši ispitanici privremeno napuštaju svet rada (porodiljska odsustva ili odsluženje vojnog roka) su takođe prepoznati kao periodi pada linije obrazovanja. Ipak, ono što još više zabrinjava jeste da uočeni pad ne jenjava ni prilikom njihovog povratka u svet rada. Ovo je još jedno pitanje koje valja pokrenuti u kontekstu razmatranja kvaliteta obrazovanja odraslih.

Drugi modalitet je modalitet mirovanja karijere i nezavisnog toka obrazovanja, odnosno mirovanja obrazovanja i nezavisnog toka karijere. Kao što se može videti, ovde imamo dve varijacije, ali i jednu i drugu karakteriše mirovanje jedne linije i nezavisni tok druge linije. Tada se najčešće obrazovanje ili karijera od strane ispitanika predstavljaju ravnom linijom. U slučajevima kada je obrazovanje predstavljeno ravnom linijom, ispitanici navode da ono ne podržava karijeru, ili da se ono završava sa formalnim obrazovanjem, a da se u nastavku karijere koristi „nasleđe“ toga. Ipak, zanimljivo bi bilo ovo istraživanje uraditi na drugačijem uzorku, koji bi mogao da pruži nešto detaljnije informacije o ovom mo-

dalitetu. Postavlja se pitanje toga koliko se danas u svetu rada može opstajati sa „mirovanjem linije obrazovanja“.

Drugi varijetet pomenutog modaliteta podrazumeva mirovanje karijere. Karijera je ovde najčešće ravna linija u kojoj ne dolazi do velikih promena, a karakteristična je za osobe koje prati tradicionalniji obrazac karijere koji podrazumeva prvo zaposlenje, dugo ostajanje na jednom radnom mestu, unutar jedne radne organizacije i na kraju penzionisanje. Ipak, uprkos takvoj karijernoj putanji, obrazovanje ide svojim tokom. Ono se u ovim slučajevima često vezuje za završavanje određenih stupnjeva obrazovanja, a neretko se linija obrazovanja završava već oko 30. odnosno 40. godine. Ovaj podatak je u skladu sa podacima o kojima govore autorke Pejatović i Orlović Lovren koje su analizom nekoliko istraživanja razmatrale participaciju starijih osoba u stručnim (neformalnim) obukama došle do podataka koji ukazuju na „obrazovnu neaktivnost“ osoba starosti 50 i više godina (Pejatović, Orlović-Lovren, 2014). U tom smislu, za unapređivanje kvaliteta obrazovanja odraslih je posebno važno unaprediti obrazovne programe i ponudu za ovu kategoriju odraslih i posebno uvažavajući karakteristike i specifičnosti karijerne faze u kojoj se trenutno nalaze. Takođe, ovde bi svoje mesto svakako pronašli i obrazovni programi koji imaju ulogu u pripremanju odraslih za penzionisanje, ali i za eventualnu karijeru nakon odlaska u penziju.

Treći modalitet karakteriše konstantan rast linije obrazovanja i različite vrste promena u karijeri. Ovaj modalitet se od prethodnog razlikuje prvenstveno u liniji obrazovanja koja se javlja kao linija konstantnog uspona, a ne kao ravna linija mirovanja, i u njoj ne dolazi do „pada“ u obrazovanju. Ispitanici su često uključeni u neformalno obrazovanje koje obuhvata različite sadržaje. U ovom slučaju često do ukrštanja obrazovanja i karijere dolazi na samom početku karijere, prilikom prvog zapošljavanja, ali se ukrštanje u velikoj meri nastavlja tokom života ispitanika. Linija obrazovanja doživljava kontinuirani rast. Ipak, često je reč o obrazovanju koje nije u vezi sa profesionalnim razvojem, već sa ličnim razvojem i potrebom za obrazovanjem. U tom smislu, možemo očekivati da će se ono po potrebi stavljati u funkciju karijernog razvoja, ali i prilikom drugih situacija koje traže veštine upravljanja karijerom i uspostavljanja balansa između radnog i ostalih aspekata života. Ovaj model je, očekivano, zastupljeniji kod ispitanika sa višim nivoima obrazovanja ali je, imajući u vidu uzorak u celini, najmanje zastupljen model kod naših ispitanika.

Šta su ispitanici rekli? – Ka smernicama za unapređivanje (istraživanja) kvaliteta obrazovanja

Pored pomenutih modaliteta, još jedno mesto nalazimo značajnim za razmatranje kvaliteta obrazovanja odraslih. Kao što smo pomenuli u razmatranju lifeline metoda, naši ispitanici su bili u prilici da sami analiziraju njihove grafikone i da objasne kako vide odnos između njihovih linija obrazovanja i linija ka-

rijere, odnosno karijelog razvoja. Smatramo da se i kroz njihove odgovore mogu uočiti određeni elementi kvaliteta obrazovanja odraslih posmatranog u odnosu na karijerni razvoj odraslih.

Posmatrajući analize grafikona koje dolaze od strane naših ispitanika, uočava se nekoliko kategorija odgovora i razumevanja veze između obrazovanja i karijernog razvoja odraslih:

- 1) Za početak, možemo govoriti o kategoriji ispitanika koja smatra da je obrazovanje (i formalno i neformalno) značajno bojilo njihov karijerni razvoj u smislu *konstantnog napredovanja ka boljim pozicijama*. Pre svega, ovde je prvenstveno reč o ispitanicima koji su navodili da su napredovali u svojoj karijeri (i njihove karijere često beleže konstantan rast na liniji karijere, a kao ključna tačka se često i navodi napredovanje ka boljim pozicijama).

Uočava se da ovoj kategoriji najviše pripadaju ispitanici sa višim nivoima obrazovanja. Kako se može uočiti iz komentara naših ispitanika, da nije bilo obrazovanja, ne bi bilo ni napredovanja u karijeri, tačnije, obrazovanje je viđeno kao *ključni instrument za napredovanje u karijeri ili ostvarivanje nekih drugih benefita u vezi sa karijerom*.

- 2) Druga kategorija naših ispitanika je na sličan način tumačila svoje grafikone. Ipak, kada govorimo o ovoj grupi, ona obrazovanje vidi kao značajno za karijerni razvoj, ali prvenstveno u smislu *zadržavanja posla*. Tako, da bi ostali na poslu i imali sigurno radno mesto, uključuju se u različite oblike obrazovanja. Njihova linija karijere nije toliko dinamična kao linija karijere ispitanika u prethodnoj kategoriji, već ima manje uspona i padova i nalik je skoro pa ravnoj liniji.

Ova kategorija bliska je ulozi obrazovanja u konceptu fleksigurnosti, gde i formalno obrazovanje i neformalno obrazovanje, ali i samostalno preduzete obrazovne aktivnosti doprinose stvaranju sigurnog radnog mesta i mobilnosti na tržištu rada (Pejatović, Kunić, 2012: 17). U tom smislu, izdvaja se još jedan kvalitet obrazovanja odraslih – *obrazovanje odraslih u ostvarivanju koncepta fleksigurnosti*.

- 3) Treća kategorija ispitanika obrazovanje vidi kao značajno za karijerni razvoj, s tim da je značaj obrazovanja u većoj meri zabeležen u tranzicionim periodima, odnosno prilikom promene posla (bez obzira da li promena podrazumeva napredovanje ka boljim ili nazadovanje ka lošijim pozicijama) i u pojedinim slučajevima, prilikom gubitka posla. Dakle, bilo koja promena u karijeri zahteva upliv obrazovanja.

Ova kategorija bliska je kategoriji koja je u teorijskom modelu karijernog razvoja odraslih autorke Barbare Okan viđena kao srednje odraslo doba u kom

se može govoriti o velikom broju tranzicionih perioda, koji obuhvataju i individualni i porodični i karijerni razvoj odraslih (prema: Hayes, 2000: 9). Naše shvaćanje tranzicionih perioda kao značajnih promena u karijeri blisko je određenju koje obrazovno-radnu tranziciju definiše kao „razvojni fenomen, odnosno kao kompleksan proces koji obuhvata profesionalnu i socijalnu integraciju mladih odraslih u svet rada, ali i kontinuiran proces koji se sastoji iz niza drugih tranzicija u vezi s radom i učenjem a koje zajedno čine razvojnu dimenziju posla, čime tranzicija dobija nov kvalitet i biva smeštena u kontekst celoživotnog učenja“ (Pekeč, 2014: 196). Tako, uočen je još jedan kvalitet obrazovanja kao podrške karijernom razvoju – *obrazovanje kao podrška u tranzicionim periodima u karijeri*.

- 4) Sledeća kategorija ispitanika svoje grafikone tumači na sledeći način: formalno obrazovanje nije imalo nikakav uticaj na njihovu karijeru, njihova karijera je podržana tek njihovim uključivanjem u razne oblike neformalnog obrazovanja.

Ova kategorija ispitanika i njihovi odgovori su pomalo zabrinjavajući. Naravno, oni se mogu susretati i opravdavati u onim situacijama kada je oblast inicijalnog obrazovanja drugačija od oblasti u kojoj su ispitanici zaposleni. Ipak, u našem slučaju ovakve odgovore smo nalazili i kod upravo pomenute kategorije ispitanika (koja se ne bavi poslom za koji se školovala), ali i kod one kategorije ispitanika koja se kroz formalno obrazovanje pripremala za zanimanje ili profesiju koju trenutno obavlja ili koju je obavljala tokom radne karijere. U tom smislu, smatramo da je ovaj podatak početni resurs za dalja istraživanja u vezi sa kvalitetom obrazovanja, a posebno u vezi sa kvalitetom formalnog obrazovanja. Ipak, ono što je ohrabrujuće je činjenica da se naši ispitanici uključuju u različite oblike neformalnog obrazovanja, gde dominiraju stručni sadržaji, odnosno sadržaji u vezi sa potrebama poslova koje obavljaju. Tako, možemo govoriti o još jednom kvalitetu obrazovanja – *neformalno obrazovanje kao podrška profesionalnom razvoju odraslih*, ali i otvoriti pitanje *kvaliteta formalnog obrazovanja kao podrške karijernom razvoju odraslih*.

- 5) Sledeća kategorija ispitanika smatra da je njihova karijera bila u konstantnom sukobu sa njihovim obrazovanjem. Ovu kategoriju možemo posmatrati kao „ili-ili“ kategoriju. Naime, od obrazovanja se odustaje kada se nađe neki posao jer je pregršt barijera da se obrazovanje nastavi (previše posla, nedostatak vremena). U ovoj kategoriji nailazimo na nekoliko varijeteta. Kada posmatramo linije karijera ljudi koji su se na ovaj način izjasnili o odnosu obrazovanja i karijere, to su najčešće ispitanici koji su se nakon formalnog obrazovanja zaposlili, a njihova linija obrazovanja se nakon formalnog obrazovanja završava. U drugom slučaju, ispitanici stupaju u radni odnos (često da bi mogli da finansiraju svoje obrazovanje), ali nakon zaposlenja ulaze u „začarani krug“ barijera, odnosno imaju obezbeđena finansijska sredstva potrebna za participiranje u razli-

čitim obrazovnim programima, ali više nemaju dovoljno vremena da se obrazovanju vrate.

Pomenuta činjenica ukazuje na potrebu da se pronađu bolji načini alternacije obrazovanja i rada. Iako savremeni svet rada sve više karakteriše fleksibilnost u alternaciji rada i obrazovanja (Pejatović, Orlović Lovren, 2014), posmatrajući to kroz različite aktivnosti koje dolaze iz sveta rada ili iz sveta obrazovanja, mišljenja smo da obrazovanje, posebno obrazovanje odraslih, a najviše obrazovanje posmatrano kao podrška karijernom razvoju odraslih, mora da iznalazi načine da se pomenuti sukob ublaži. U tom smislu, možemo govoriti o *kvalitetu obrazovanja u alternaciji rada i obrazovanja*.

- 6) Sledeća kategorija ispitanika je svoje linije obrazovanja i karijere videla na sledeći način: ispitanici percipiraju karijerni razvoj i zadovoljni su svojim karijerama, a obrazovanje vide kao nepotrebno za njihov karijerni razvoj.

U ovu kategoriju najčešće spadaju ispitanici sa nižim obrazovnim nivoom koji nakon inicijalnog obrazovanja u maloj meri participiraju u obrazovnim aktivnostima. Kod ove grupe ispitanika je važno da se dodatno ispita kakav pristup obrazovanju oni imaju. Na primer, često se pokazuje da „više prilika za pristup obučavanju na poslu imaju već visoko obučeni kadrovi, u odnosu na one koji su bez kvalifikacija“ (Pejatović, Orlović Lovren, 2014:56). Imajući to u vidu, možemo otvoriti razmatranje kvaliteta obrazovanja kroz pitanje pristupa *obrazovanju kao podrške karijernom razvoju osoba nižeg nivoa obrazovanja*.

- 7) Sledeća kategorija naših ispitanika smatra da je linija njihovog obrazovanja uvek iznad njihove karijere. Tačnije, oni smatraju da je nivo njihovog obrazovanja i obim njihovog znanja konstantno veći nego što to od njih zahteva određena pozicija na poslu ili označeno mesto na liniji karijere. Oni često u opisu svojih linija koriste reči „stagnacija“ ili „mirovanje“.

Ova kategorija ispitanika nalazi se u situaciji koja je u međunarodnim dokumentima prepoznata kao „neadekvatna situacija u zaposlenosti vezana za znanja i veštine – odnosi se na slučajeve kada su zaposlene osobe... iskazivale želju i težili promeni radne situacije, da bi mogle bolje da iskoriste svoja znanja i veštine...“ (prema: Pejatović, Orlović Lovren, 2014:31). Kako navode autorke Pejatović i Orlović Lovren, u situacijama kada „zaposleni u takvoj radnoj situaciji nije u prilici da stavi u funkciju sva znanja i veštine koje poseduje (...) za pretpostaviti je da obavljanje posla u ovakvoj radnoj situaciji nije motivišuće za zaposlenog ni što se tiče zalaganja na poslu, niti što se tiče preduzimanja novih aktivnosti učenja i usavršavanja“ (2014: 31). Mišljenja smo da bi ova kategorija ispitanika trebalo da participira u različitim *obrazovnim programima za sticanje veština upravljanja karijerom*.

Navedene kategorije, koje sadrže objašnjenja naših ispitanika o odnosu između njihovog obrazovanja i njihovog karijernog razvoja, ukazale su nam na to o kojim elementima i aspektima kvaliteta obrazovanja treba voditi računa i koje su to situacije koje mogu da budu okidači za unapređivanje određenih kvaliteta obrazovanja. Naravno, ova lista nije konačna, već je više ponuđena kao niz smernica unutar kojih svaki element može i treba da se dublje istraži.

Lifeline metod – ka poboljšanju kvaliteta istraživanja obrazovanja odraslih

S obzirom na to da smo se kao istraživači obrazovanja odraslih prvi put susreli s lifeline metodom i primenili ga u istraživanju, osećamo potrebu da dodatno ukažemo na pitanja koja mogu unaprediti njegov kvalitet i kvalitet istraživanja obrazovanja odraslih, ali i ukazati na određene mere opreza prilikom njegovog korišćenja.

Lifeline metod je metod koji svakako daje sveobuhvatnu i uporedivu sliku karijere i obrazovanja. Njegova prednost je i u tome što ne može površno da se radi: na zanimljiv način angažuje ispitanike, kod njih podstiče razmišljanja o toku njihove karijere i njihovog obrazovanja, a na osnovu njihovih komentara smo mogli da zaključimo da im često daje nov uvid u tokove njihovog profesionalnog razvoja. Takođe, u velikoj meri angažuje istraživače u pogledu interpretacije rezultata istraživanja, jer se podaci često mogu čitati iznova i iznova koristeći različite elemente grafikona ili fokusirajući se na jedan njegov deo. Činjenica da lifeline pruža ispitanicima veliku slobodu u pogledu odgovora (što opet, zahteva veliku pripremu ispitanika) se može posmatrati i kao prednost i kao nedostatak primene ovog metoda u istraživanjima obrazovanja odraslih i razvoja karijere.

Lifeline zahteva prisustvo istraživača. Istraživač je taj koji mora jasno da ukaže na ciljeve istraživanja i da dobro upozna ispitanike sa načinom „popunjavanja“ instrumenta istraživanja. Naravno, ovo nije specifičnost lifeline metoda, ali je naglašeno u ovom slučaju zato što instrument sam po sebi daje veliku slobodu ispitanicima. U tom smislu istraživač mora biti oprezan sa postavljanjem granica u terminima balansa između toga šta će dobiti od podataka, kako će zadržati fokus misli ispitanika, ali i uključiti osećanja ispitanika.

Iz priloženog je jasno zašto ovaj metod ima dobar prijem u praksi. Čak i za ljude od kojih većina nije u procesu karijernog vođenja i savetovanja, stvara se niz ideja i dilema koje oni imaju ili su imali u svom karijernom razvoju. U tom smislu, čak i u pitanjima otvorenog tipa, mogli smo da „oslušnemo“ njihova razmišljanja, sugestije, ideje i dileme. Zadatak nauke i budućih istraživanja je da iz do sada prikupljenih podataka o primeni lifeline metoda, kao i iz podataka o obrazovanju i karijeri koji su dobijeni njegovom primenom, uzme najbolje i

da pokuša da dođe do dubljih uvida koji koji mogu da budu od pomoći da se unapredi praksa karijernog vođenja i savetovanja i kvalitet obrazovanja odraslih.

Zaključna razmatranja

Polazeći od cilja našeg istraživanja, pitanje kvaliteta obrazovanja pokušali smo da otvorimo i razmotrimo putem sagledavanja veze između obrazovanja i karijernog razvoja odraslih.

Rezultati našeg istraživanja ukazuju na to da se može govoriti o tri modaliteta odnosa obrazovanja i karijernog razvoja odraslih. Prvi modalitet je nazvan paralelni put i njega karakterišu dinamični karijerni putevi koje prati isto tako dinamična linija obrazovanja. Kada govorimo o kvalitetu obrazovanja unutar prvog modaliteta, mišljenja smo da postoje određeni periodi karijera naših ispitanika u kojima se obrazovanje ne pojavljuje kao podrška. To su često periodi gubitka posla, duže nezaposlenosti ili neaktivnosti na tržištu rada. Kada se posmatraju periodi pada u karijeri, potrebno je istražiti zašto tada dolazi i do paralelnog pada u obrazovanju i na koji način obrazovanje upravo u tim momentima može da se javi kao podrška karijernom razvoju odraslih. Iako je obrazovanje često (sistemski) prepoznato kao intervencija koja u ovim situacijama može da pomogne, odgovori naših ispitanika pokazuju da ono izostaje. Čini nam se važnim da se otkriju i otklone barijere zbog kojih ipitanici ne uzimaju učešća u obrazovnim aktivnostima, posebno imajući u vidu da je obrazovanje prepoznato kao deo politike aktivnog zapošljavanja.

Drugi modalitet je modalitet koji u sebi sadrži dva varijeteta: mirovanje karijere – nezavisan tok obrazovanja i mirovanje obrazovanja – nezavisan tok karijere. Kada govorimo o kvalitetu obrazovanja, ovaj modalitet nam je pokazao da u slučajevima kada obrazovanje „miruje“ ono ne samo što ne podržava karijeru, već se negde na sredini karijernog puta gasi. U tom smislu, uočava se obrazovna neaktivnost kategorije starijih odraslih. Obrazovni programi, shvaćeni kao podrška karijernom razvoju, ovde mogu da obavljaju dvostruku funkciju: kao podrška kategorijama odraslih koji su u fazi stabilizacije karijere, i kao podrška kategorijama odraslih koji su pred penzijom.

Treći modalitet podrazumeva konstantan rast linije obrazovanja i različite vrste promena u karijeri. Ovaj model ne ukazuje posebno na određene kvalitete obrazovanja, ali je značajan zato što je ukazao na pojedina mesta gde je obrazovanje viđeno kao podrška karijernom razvoju. Pa ipak, prostor za poboljšanje je i ovde prisutan, posebno imajući u vidu da odrasli koji participiraju u različitim oblicima (neformalnog) obrazovanja i koji su podstaknuti motivima za ličnim rastom i razvojem, ne prepoznaju nužno obrazovanje i kao sredstvo koje im može biti od pomoći u napredovanju u karijeri (izuzev inicijalnog obrazovanja koje je u direktnoj funkciji pripreme za posao).

Konačno, razmatranju različitih elemenata i aspekata kvaliteta pristupili smo i analiziranjem viđenja naših ispitanika o odnosu koje imaju njihovo obrazovanje i njihov karijerni put. U tom, smislu, izdvojili smo listu elemenata i aspekata kvaliteta obrazovanja kao podrške karijernom razvoju koji se svakako mogu dalje operacionalizovati, ali i koji mogu da pruže smernice za dalja istraživanja kvaliteta u ovom području. Ti aspekti i elementi su:

- Obrazovanje kao ključni element za napredovanje u karijeri;
- Obrazovanje odraslih u ostvarivanju koncepta fleksigurnosti;
- Obrazovanje kao podrška u tranzicionim periodima u karijeri;
- Neformalno obrazovanje kao podrška profesionalnom razvoju odraslih;
- Kvalitet obrazovanja odraslih u alternaciji rada i obrazovanja;
- Obrazovanje odraslih kao podrška karijernog razvoja osoba nižih nivoa obrazovanja;
- Obrazovni program za sticanje veština upravljanja karijerom.

Literatura

- CEDEFOP, (2008). *Establishing and developing national lifelong guidance policy forums*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Evropska mreža politike celoživotnog vođenja (2014). *Razvoj politike celoživotnog vođenja– Evropski paket resursa*. Beograd: Službeni glasnik.
- ILO, (2006). *Career Guidance – A Resource Handbook for Low and Middle Income Countries*. Geneva: International Labour Office
- Hayes, K. H. (2000). *Managing career transitions: your career as a work in progress*. New Jersey: Prentice-Hall, Upper Saddle River Inc.
- OECD (2001). *Quality in Career Guidance*. Preuzeto 11. 10. 2013. <http://www.oecd.org/education/innovation-education/2698228.pdf>
- OECD (2003). *Career Guidance – New Ways Forward*. Preuzeto 11. 10. 2013. <http://www.oecd.org/edu/innovation-education/19975192.pdf>
- OECD, (2004). *Career guidance – A Handbooke for Policy Makers*. Preuzeto 7.1.2011. <http://www.oecd.org/dataoecd/53/53/34060761.pdf>
- Pejatović, A., Orlović Lovren, V. (2014). *Zaposlenost i obrazovanje posle pedesete*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Društvo andragoga Srbije.
- Pejatović, A., Kunić, T. (2012). Obrazovanje odraslih kao faktor ostvarivanja koncepta fleksigurnosti. *Obrazovanje odraslih*, 2, 9–26.
- Pejatović, A., Pekeč, K. (2011). Evaluacija u sistemu kvaliteta stručnih obuka za odrasle. U: Kačavenda Radić, N., Pavlović Breneselović, D., Antonijević, R. (ur.): *Kvalitet u obrazovanju*, (173–186). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.

Pekeč, K. (2014). Tranzicija u svet rada: ka unapređivanju kvaliteta visokog obrazovanja u Srbiji. U: Knežić, B., Pejatović, A., Milošević, Z. (ur.): *Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja odraslih u Srbiji (191–204)*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Shimomura, H. (2011). The Career Pictures of Workers in Their 50s: Considering Adult Career Development Using the Lifeline Method. *Japan Labor Review*, 2, 89–103.

EDUCATION AND CAREER DEVELOPMENT OF ADULT – RESEARCH OF QUALITY

Dubravka Mihajlović, Kristina Pekeč, Edisa Kecap
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Abstract

This paper consider the quality of education viewed as a support for the career development of adults. The basis for the review of the quality of education lies in the results of research conducted to examine the „trajectory“ of education and learning and the „trajectory“ of career, trough the application of „lifeline“ method. Through analysis of the trajectory of education and career paths, it is noticed that there are certain points of intersection of these trajectories, ie periods when education is seen as a support career development, but also some periods which were identified by respondents as the gap between education and careers. Periods of „overlapping“ of education and career development (where education is seen as a support for career development), as well as the period of gap between education and career development, can be seen as bearers of various data about the quality of education. The analysis of the gap between education and career shows that there is an opportunity for this gap to be reduced using different educational interventions. Polemic about why this option has not been realized, opens up new important issues of quality of education in Serbia.

Key words: quality of adult education, lifeline method in research, the modalities of the relation between education and career development of adults